

از مجموعه‌ی

«دست‌های کوچک و بزرگ»

روشنی برای پرورش
تفکر فلسفی در
کودکان و نوجوانان

من و هستی

کتاب کار مربی

برای نوجوانان گروه سنی «د» و «ه»

نویسنده: محبوبه اسپیدکار

«با تشکر از همراهی خانم معصومه صادقی در بازنگری فعالیت‌های این گروه سنی»

۳۷۰ / ۱۶
 اسپیدکار، محبوبه
 من و هستی / نویسنده محبوبه اسپیدکار- تهران: کانون پرورش فکری کودکان
 و نوجوانان، ۱۳۹۱.
 [۸۰ ص.]- (مجموعه گام به گام تا اندیشه، روشی برای پرورش تفکر فلسفی؛
 جلد چهارم)
 (دوره)
 ISBN: 978-964-391-698- 5
 ISBN: 978-964-391-699-2
 فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.
 ۱. کودکان و فلسفه- راهنمای آموزشی. ۲. اندیشه و تفکر- راهنمای آموزشی.
 ۳. اندیشه و تفکر خلاق- راهنمای آموزشی. ۴. شناخت در کودکان- راهنمای
 آموزشی. الف- کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان. ب. عنوان.

کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

من و هستی □ (از مجموعه گام به گام تا اندیشه) □ نویسنده: محبوبه اسپیدکار □ ویراستار: مریم قنوتی □
 ناظر هنری: گوروش پارسائزاد □ طراح: گرافیک مهشید مهاجر □ صفحه آرا: منیژه ونکی □ چاپ اول: ۱۳۹۱ □
 تعداد: ۵۰۰۰ نسخه □ لیتوگرافی و چاپ: کانونچاپ □ کلیه حقوق محفوظ است.
 تهران، خیابان خالد اسلامبولی، شماره ۲۶ □ تلفن: ۸۷۲۱۲۷-۲ و ۸۷۱۵۵۴۵-۹
 مرکز پخش: تهران، خیابان فاطمی، خیابان حجاب، مرکز فروش و اشتراک □ تلفن: ۸۸۹۶۴۱۱۵ و ۸۸۹۶۲۹۷۲
 نشانی اینترنتی: www.kanoontolid.com □ www.hodhod.ir □ پست الکترونیک: kanoon.tolid.onteshamt@gmail.com □
 شماره چاپخانه: ۱۰۰۱۸۰۰ □ شابک: ۵-۶۹۸-۳۹۱-۹۶۴ □ ISBN: 978-964-391-698-5 □
 شابک دوره: ۵-۶۹۸-۳۹۱-۹۶۴ □ ISBN: 978-964-391-699-5 □

خواهشمند است نظرات خود را درباره‌ی این کتاب، با ذکر نام آن، بصورت پیامک برای ما
 ارسال فرمایید.

فهرست مطالب

۴۷	جلسه‌ی یازدهم	۹	پیش‌گفتار
۴۹	جلسه‌ی دوازدهم	۱۱	مقدمه
۵۲	جلسه‌ی سیزدهم	۱۳	سخنی با مربیان، معلمان و والدین
۵۴	جلسه‌ی چهاردهم	۱۵	درباره‌ی بچه‌های این گروه سنی
۵۸	جلسه‌ی پانزدهم	۱۹	جلسه‌ی اول
۶۱	جلسه‌ی شانزدهم	۲۱	جلسه‌ی دوم
۶۳	جلسه‌ی هفدهم	۲۵	جلسه‌ی سوم
۶۵	جلسه‌ی هیجدهم	۲۸	جلسه‌ی چهارم
۶۷	جلسه‌ی نوزدهم	۳۱	جلسه‌ی پنجم
۶۹	جلسه‌ی بیستم	۳۴	جلسه‌ی ششم
۷۱	جلسه‌ی بیست و یکم	۳۷	جلسه‌ی هفتم
۷۳	وسایل و امکانات مورد نیاز این گروه	۴۰	جلسه‌ی هشتم
۷۵	پی‌نوشت‌ها	۴۲	جلسه‌ی نهم
		۴۴	جلسه‌ی دهم

پیش‌گفتار

درباره‌ی مجموعه‌ی «گام به گام تا اندیشه»

کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، سازمانی است که با هدف پرورش جنبه‌های مختلف تفکر در کودکان و نوجوانان در سال ۱۳۴۳ تأسیس شد. هم‌اکنون مراکز فرهنگی و هنری این سازمان با سی و دو فعالیت فرهنگی، هنری و ادبی، با روش‌های مختلف به پرورش اندیشه و کشف استعدادهای مخاطبان می‌پردازند. از حدود چهل سال پیش، پرورش تفکر انتقادی، به واسطه‌ی فعالیت‌هایی چون «بحث آزاد، بحث کتاب و بحث فیلم» در کنار بسیاری دیگر از فعالیت‌ها در مراکز کانون، به پرورش نسلی صاحب‌نظر، متخصص و متفکر در حوزه‌های هنر، ادبیات و فرهنگ منجر شده است. تاریخچه‌ی تجربه‌ی کار متمرکز بر این موضوع، و آسیب‌شناسی بازخورد فعالیت‌ها، بهترین ابزار برای تشخیص نیاز پرداختن به پرورش تفکر فلسفی در کودکان و نوجوانان بود.

در سال ۱۳۸۵ این موضوع در دستور کار کارشناسان و پژوهش‌گران کانون در استان تهران قرار گرفت. در مطالعات اولیه، روش‌های فعلی پرورش تفکر فلسفی که با نام «آمورش فلسفه برای کودکان»^۱ از آن یاد می‌شود نیز مورد توجه قرار گرفت؛ اما تجربه‌ی پرورش تفکر انتقادی^۲ در مخاطبان، و ضرورت‌ها و نیازهایی که هم‌اکنون بررسی‌ها، در حیطه‌ی پرورش فکری کودکان و نوجوانان، در مراکز نشان می‌دهد، به چیزی فراتر از پرورش تفکر انتقادی، خلاق یا تحلیلی نیاز داشت. مراحل مطالعاتی و پژوهشی کار در حدود دو سال طول کشید تا در نهایت طرح «گام به گام تا اندیشه» با هدف پرورش تفکر فلسفی، آماده‌ی ورود به گردش کاری مراکز فرهنگی - هنری شد. در یک دوره به صورت آزمایشی، طرح در چهار مرکز فرهنگی - هنری (چهار منطقه‌ی شهر تهران) اجرا شد که هشت گروه سنی از کودکان و نوجوانان، (دختران و پسران به صورت مجزا)، در این برنامه‌ی پژوهشی شرکت کردند. ارزشیابی طرح، (حدود یک سال هنگام اجرای طرح) توسط گروه مستقلی از پژوهشگران صورت گرفت که در شهریور ماه سال ۸۷ نتایج آزمون‌ها و ارزیابی‌ها اعلام شد. با آگاهی از موفقیت

نسبی طرح در دستیابی به اهداف در گروه‌های سنی مختلف، مجدداً بازنویسی شد و بر اساس یافته‌های پژوهشی تغییراتی در آن صورت گرفت.^۳ به این ترتیب در دور دوم اجرای آزمایشی، این طرح در بیست مرکز فرهنگی-هنری شهر تهران و ۲۵ مرکز فرهنگی-هنری در سایر استان‌های کشور به اجرا درآمد. این طرح در اصول، مبانی و روش‌های اجرا، وجوه تشابه و افتراق زیادی با آنچه امروزه برنامه‌ی «آموزش فلسفه برای کودکان» خوانده می‌شود دارد. از تشابهات آن می‌توان به یکی بودن اهداف تعیین شده در بخش مهارت‌های کلامی و مشارکت در مباحث گروهی، که خود ضامن اهداف فرعی زیادی است، اشاره کرد و از وجوه افتراق اصلی آن نیز می‌توان موارد زیر را برشمرد:

تمرکز بر وجه غالب تفکر شهودی^۴ و نحوه‌ی ارزش‌سنجی و معرفت‌شناسی با توجه به «فلسفه‌ی اسلامی» در این طرح و تمرکز بر وجه غالب تفکر انتقادی و نحوه‌ی ارزش‌سنجی و معرفت‌شناسی با توجه به «فلسفه‌ی اجتماعی غرب» و پرورش مهارت‌های ارتباطی در برنامه‌ی «آموزش فلسفه برای کودکان» اشاره کرد.

این برنامه هم اکنون در مراکز کانون در حال اجراست.

مقدمه

بی‌شک قوه‌ی تعقل و تفکر مهم‌ترین وجه تمایز انسان از سایر موجودات است. موج رویکرد جوامع به آموزش «تفکر محور» نیز از همین اهمیت نشأت می‌گیرد. هم‌اکنون متخصصان حوزه‌ی اندیشه انواع مختلفی از تفکر را معرفی کرده‌اند که پرورش هر یک از آن‌ها توانمندی‌های متفاوتی را در شخص پدیدار می‌کند؛ مثلاً محصول تربیت «تفکر انتقادی» با «تفکر خلاق» ممکن است کاملاً متفاوت باشد؛ اما در نهایت هر یک اهمیت و ضرورت خاص خود را دارد؛ البته در شرایط ایده‌آل توقع می‌رود یک انسان سالم بتواند از تمام ظرفیت‌های ذهنی خود استفاده کند و به فراخور ضرورت‌ها از همه‌ی جنبه‌های تفکر به خوبی بهره‌برد. در حال حاضر به نظر می‌رسد در آموزش و پرورش رسمی به دلایل مختلف بعضی جنبه‌ها کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. یکی از این جنبه‌ها «تفکر فلسفی» است. این نوع تفکر به دلیل رویکردهای مختلفی که فلسفه در دوران تکامل خود داشته تاکنون تعریف دقیق و روشنی نداشته است و به نظر می‌رسد تعاریفی که برای این نوع تفکر ارائه می‌شوند، گاه تلفیقی از تعریف چند نوع تفکر است که گاه معرف جنبه‌ی جدیدی از تفکر نیست. در این میان بیش‌ترین تمرکز و تأکید در تعریف‌های موجود بر پرورش «تفکر انتقادی» (با اضافه شدن مهارت‌های برقراری ارتباط) است. علت این تأکید را علاوه بر اهمیت این نوع از تفکر می‌توان به جریان‌های حاکم بر فلسفه‌ی غرب در قرون اخیر نسبت داد. در حال حاضر فلسفه‌ی حاکم و غالب در کشورهای غربی را فلسفه‌هایی با مبانی اجتماعی تشکیل می‌دهند. اصولاً فلسفه‌ی اجتماعی را می‌توان متکی بر تفکر نقاد دانست. در رد و تأیید یکی دانستن تفکر فلسفی و تفکر انتقادی بحث و نظر بسیار است؛ اما آنچه در آن شک نیست، این است که تفکر فلسفی شرقی و به‌خصوص اسلامی علاوه بر نقد، استدلال، ویژگی‌های مهم دیگری نیز دارد که بی‌توجهی به آن پیامدهایی خواهد داشت که در این مقدمه مجال پرداختن به آن‌ها نیست.

در این میان یک حقیقت مهم وجود دارد و آن این که تفکر انسان منشأ رفتارهای اوست و یک تربیت

موفق شخص را برای زندگی در جامعه‌اش آماده می‌کند نه برای تعارض با آن. نمی‌توان به انسانی که در شرق زندگی کند آموخت یا روش‌های مغرب زمین فکر کند یا عکس آن؛ البته در شرایط متعالی تردیدی وجود ندارد که در صورت هدایت صحیح، منشا اندیشه‌ی انسان نسبت به جهان ریشه در فطرت او دارد و از آن جا که فطرت انسان‌ها در هر جای جهان که زندگی کنند یکی است، اندیشه‌های آنان نیز از یک ریشه خواهد بود؛ اما در شرایط عادی زندگی، اختلافات جغرافیایی، تاریخی و فرهنگی در هر جامعه‌ای طلب می‌کند روش‌های تفکر نیز متناسب با همان جامعه پیشنهاد شود. آنچه در این مجموعه پیش‌رو دارید، روشی است برای پرورش تفکر فلسفی که متناسب با کودکان ایرانی تنظیم و پیشنهاد شده است.

این مجموعه در ۴ عنوان و متناسب با ساختار ذهنی چهار گروه سنی به شرح زیر تألیف شده است:

عنوان اول: جعبه‌های ذهن، گروه سنی «الف» (ویژه کودکان ۵ و ۶ سال)

عنوان دوم: آینه‌ی حواس، گروه سنی «ب» (ویژه کودکان ۷ تا ۹ سال)

عنوان سوم: دنیایی که نمی‌شناسیم، گروه سنی «ج» (ویژه کودکان ۱۰ تا ۱۲ سال)

عنوان چهارم: من و هستی، گروه سنی «د» و «ه» (ویژه نوجوانان)

فعالیت‌های این طرح به عنوان الگویی مناسب برای مربیان علاقه‌مند به پرورش تفکر فلسفی ارائه شده است؛ بنابراین با دقت در اهداف و توجه به ویژگی‌های رشد بچه‌ها، این امکان برای مربیان مجرب فراهم است که به خلق فعالیت‌های دیگری با همین ویژگی‌ها دست بزنند. این روش نتیجه‌ی سال‌ها مطالعه و تجربه‌ی کار مستقیم با کودکان و نوجوانان است که گرچه خالی از عیب و نقص نیست، امید است گامی کوچک در راه تعالی روح و اندیشه‌ی آینده‌سازان این مرز و بوم باشد.

سخنی با مربیان، معلمان و والدین

تفکر فلسفی نتیجه‌ی مجموعه‌ای از مهارت‌های ذهنی، یا به عبارتی به کارگیری جنبه‌های مختلفی از تفکر است. اهم این جنبه‌ها تفکر خلاق، انتقادی، منطقی و شهودی هستند که البته به آن‌ها مهارت‌های برقراری ارتباط را نیز باید اضافه کرد. نباید فراموش کرد در عین حال تفکر فلسفی یک یا جمع این توانمندی‌ها نیست؛ بلکه نگرش و بینشی است حاصل به کارگیری جنبه‌های تفکر در شناختی متفاوت از جهان و یافتن جهان بینی شخصی. نکته‌ی کلیدی‌ای که باید در این مقوله به آن توجه داشت نوع دخالت این جنبه‌ها در تشکیل تفکر فلسفی است که با پرورش محض هر یک از این جنبه‌ها تفاوت دارد. آن‌چه به عنوان یک مربی یا والدی علاقه‌مند به ایجاد این نگاه در کودکان باید بدانیم، این است که تفکر فلسفی به سبب ماهیت متفاوتی که محتوای مورد بحث در آن، نیازمند رشد کامل بخشی از ساختارهای ذهنی کودک و نوجوان است که آن را رسیدن به مرحله‌ی تفکر انتزاعی^۶ می‌دانند. با توجه به این که این تفکر تقریباً در سن ۱۲ سالگی شکل می‌گیرد، ممکن است به ذهن برسد، برنامه‌ی پرورش تفکر فلسفی تا قبل از این سن بی‌فایده است؛ بنابراین ذکر مطالب زیر می‌تواند روشنگر باشد.

مراحل رشد و شکل‌گیری هر یک از جنبه‌های تفکر در انسان متفاوت است. مشاهدات و بررسی‌ها نشان می‌دهد گاهی نبود زیرساخت‌های اصلی، مانعی مهم برای ایجاد تفکر فلسفی در سنین بالاتر خواهد بود؛ مثلاً چنان‌چه تفکر منطقی و ادراک شهودی در سنین پایین‌تر به موقع شکل نگرفته باشند، برای پرورش تفکر فلسفی راه ناهموارتر خواهد بود. از طرفی بعضی پژوهش‌های اخیر درباره‌ی مراحل رشد انسان نشان می‌دهد بسیاری افراد، حتی در سنین بزرگسالی نیز، صاحب تفکر انتزاعی نیستند. این نظریات ما را بر آن داشت در برنامه‌ی آموزش فلسفه یا پرورش تفکر فلسفی به این زیرساخت‌ها توجه کنیم و با پایین آوردن سن آموزش، به پرورش نسلی بیندیشیم که قبلاً مهارت‌های لازم را در تفکر منطقی، شهودی، و خلاق در زمان طبیعی و مناسب خود پیدا کرده‌اند و اکنون به راحتی می‌توان با

استفاده از ظرفیت تفکر انتزاعی به پرورش جنبه‌ی فلسفی ذهن آنان پرداخت و حتی ورود به این دوره را تسریع و تسهیل کرد. (البته در پرورش جنبه‌های دیگر نیز، رویکرد فلسفی وجود دارد.)

درباره‌ی نوجوانان

«من که هستم؟» پاسخ به این سؤال، مهم‌ترین دغدغه‌ی نوجوانان است. دوره‌ی عملیات صوری که با نوجوانی آغاز می‌شود، عالی‌ترین سطح رشد شناختی به حساب می‌آید. قابلیت پیدا شدن تفکر انتزاعی سبب می‌شود نوجوانان برای اندیشیدن به داده‌های عینی کمتری نیاز داشته باشند. آن‌ها می‌توانند درباره‌ی افکار خود فکر کنند، در رویارویی با مسائل پیچیده - که مستلزم استدلال است - کارایی بیشتری از خود نشان می‌دهند. تفکر علمی در این سنین باعث می‌شود اطلاعات و اندیشه‌های مختلف را به نحوی بازسازی کنند که بتوانند معنا و مفهومی جدید خلق کنند.

از نظر اجتماعی نیز نوجوانان وضعیت متفاوتی نسبت به قبل دارند. از نظر **اریکسون**، نوجوانی حساس‌ترین و شاید بااهمیت‌ترین مرحله‌ی رشد تلقی می‌شود. او مهم‌ترین تکلیف این دوران را حل بحران هویت در مقابل سردرگمی می‌داند. به نظر او وظیفه حساس هر نوجوان دستیابی به یک هویت منسجم، یک‌پارچه و به نسبت پایدار است. این پایداری به معنای از میان رفتن سیال بودن و انعطاف ذهنی نیست؛ بلکه به معنای داشتن نگاهی نسبتاً جامع به خود و جهان است که از الزامات آن پذیرفتن لزوم انعطاف نسبت به آگاهی‌های جدید است. این است که نوجوانان بیش از هر گروه سنی دیگری نیازمند وجود فلسفه‌ای روشن در زندگی هستند. ابهام در هویت که نتیجه‌ی نداشتن نگاه فلسفی به زندگی است، سبب بروز بی‌هدفی و در نهایت ضعف معیارهای اخلاقی خواهد شد. از طرفی وجود عنصر شک و تردید نسبت به مسائل و پدیده‌ها که نتیجه‌ی فرآیندهای جدید ذهنی و شناختی در این دوران است، خود زمینه‌ی بسیار مناسبی برای پرورش تفکر فلسفی است. خلاصه‌ی کلام این که در این سن همه‌ی شرایط مهیاست تا با روش‌ها و فعالیت‌های مناسب، تفکر منطقی، انتقادی و شهودی با بیشترین ظرفیت‌شان به کار گرفته شوند تا تفکر فلسفی به شکل مناسبی پرورش یابد.

نکات اجرایی در برگزاری کارگاه‌های این گروه

- تمامی فعالیت‌ها به صورت گروهی طراحی شده است. والدین علاقه‌مند می‌توانند با استفاده از مفاهیم مطرح شده در برخی فعالیت‌ها با کودکان و نوجوانان خود به بحث و گفت‌وگو بپردازند؛ اما دستیابی به اهداف، صرفاً با تشکیل گروهی از مخاطبان امکان‌پذیر خواهد بود.
- ابتکار و خلاقیت مربی در هر جلسه در اجرای بهتر فعالیت مؤثر است.
- در تمام جلسات تلاش کنید فضای کلاس شاد و پرتحرک باشد.
- در تمام مراحل فعالیت، تک‌تک بچه‌ها را در نظر داشته باشید.
- وقت و توجه خود را به اندازه‌ی مساوی بین همه تقسیم کنید.
- داشتن پوشه‌ی کاری و ثبت عملکرد بچه‌ها در هر جلسه سبب می‌شود بیشتر به روند پیشرفت خود و گروه مسلط باشید.
- داشتن جلسات منظم با والدین و توضیح و توجیه کاری که می‌کنید در رسیدن به اهداف مطرح‌شده کمک زیادی می‌کند.
- قبل از برگزاری هر فعالیت وسایل لازم را آماده و یک بار مراحل اجرا را مرور کنید.
- تأکید بر جنبه‌های کلامی را جدی بگیرید و رشد مهارت‌های کلامی را مد نظر داشته باشید.
- بچه‌ها توان و ویژگی‌های متفاوتی دارند؛ به گونه‌ای عمل کنید که کارگاه برای همه‌ی آنان مفید و جالب باشد.
- در هر حالت صبر و حوصله کلید دستیابی به موفقیت است.
- بهترین تعداد برای تشکیل کارگاه‌های این گروه ۱۵ نفر است.
- شرایط و امکانات لازم با توجه به هر فعالیت پیشنهاد شده است، اما در کل نبود عواملی که تمرکز بچه‌ها را به هم بریزد بسیار مهم است؛ مثلاً برگزاری کارگاه در فضاهای بسیار کوچک یا بزرگ یا وجود سر و صدای محیطی بر کار تأثیر منفی خواهد گذاشت.
- این کارگاه‌ها می‌توانند یک بار در هفته و با فواصل منظم تشکیل شوند.
- باید توجه داشت نظم و استمرار در برگزاری کارگاه‌ها نقش بسزایی در دستیابی به اهداف دارد.
- از آن‌جا که نظم ذهنی و عملی یکی از اهداف مهم طرح است، بهتر است در عمل نیز با همین روش کار کنید؛ بنابراین کلاس باید جای ثابت و دائمی داشته باشد و شما هم برای وسایل کارگاه جای ثابتی را پیش‌بینی کنید.
- لازم است میزهای کلاس را طوری بچینید که بچه‌ها رو به روی هم بنشینند (مثلاً در فضایی دایره

شکل؛ در این دایره هرگز در رأس جایگاه قرار نگیرید و فقط یکی از افراد حلقه باشید. - از بچه‌ها بخواهید وقتی یک نفر صحبت می‌کند همگی به او نگاه کنند و حرف هم را قطع نکنند. - میزان احترام و توجه شما به صحبت‌های تک‌تک افراد گروه در الگو گرفتن بچه‌ها نقش زیادی دارد؛ بنابراین دقت کنید هیچ‌گاه حرف کسی را قطع نکنید. وقتی صحبت می‌کنند به صورت‌شان نگاه کنید و از انجام کارهای دیگر مثل مرتب کردن روی میز یا بازی با انگشتان‌تان بپرهیزید. انتهای جملات آنان را کامل نکنید؛ چنین کاری به طور غیر مستقیم به بچه‌ها پیام می‌دهد که حوصله‌ی شنیدن حرف‌هایشان را ندارید. اگر انتباهی در ظاهر کلام یا محتوای آن وجود داشت با برخورد محترمانه‌ی خود مانع از ایجاد فضای تمسخرآمیز در گروه شوید. موقعی که حرف می‌زنید به همه‌ی بچه‌ها نگاه کنید. و از آنان هم توقع چنین رفتاری را داشته باشید. - از تشویق کلی یک رفتار یا گفتار بپرهیزید و به نکات جالب و مهمی که قابل تشویق هستند اشاره کنید.

- قانون‌های ساده و قابل فهمی برای کلاس بگذارید و تا آخر به آن‌ها پای‌بند باشید. - اساس بسیاری از فعالیت‌ها در این گروه، تمثیل‌های ساده‌ی علمی است؛ باید توجه داشت هدف، آموزش علوم نیست بلکه انتزاع نکته‌ی فلسفی از این مطلب مد نظر است. - به توصیه‌های تکمیلی در پایان هر فعالیت دقت داشته باشید. - در کار با این گروه سنی، میزان مطالعه و آمادگی مربی برای حضور در کلاس بیش از هر گروه دیگری در دست‌یابی به اهداف نقش دارد. - بودن یک تابلو یا وایت‌برد برای ثبت نکات مورد نظر بچه‌ها یا رسم اجزای نمودارها و تصاویری که در خلال کار به ذهن بچه‌ها می‌رسد، در تمام جلسه‌ها مفید است.

موفق باشید